

ATATÜRK VE TÜRK DİL KURUMU

Ahmet B. Ercilasun

- Atatürk'ün, İkinci Meşrutiyet devrindeki fikir hareketlerinden etkilendiği muhakkaktır. Selanik'teki *Genç Kalemler* dergisinde “Yeni Lisan” yazıları çıkmaya başladığı zaman Mustafa Kemal 30 yaşındaydı. Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın yarattığı “dilde sadeleşme” ve onun ardından gelen “Millî Edebiyat” akımları, dönemin bütün aydınlarını etkilediği gibi Mustafa Kemal'i de etkilemiş olmalıdır.

Atatürk'ün daha Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk diliyle ilgilendiğini biliyoruz. Daha sonra uzun yıllar Türk Dil Kurumunda uzman olarak çalışacak olan Agop Martayan (Dilâçar), Macar Türkoloğu Gyula Németh'in *Türkische Grammatik* adlı eserini Mustafa Kemal'e gösteriyor ve Atatürk bu kitapta Türkçe kelimeler için kullanılan üstü çengelli Latin harflerini yadırgıyor (Dilâçar, 1963: 41).

1928 yılının Mayıs ayında bir “Dil Heyeti” (Dil Komisyonu) kurulmuştur. Ancak bu heyetin ana görevi, Latin alfabesine geçiş konusunda gerekli hazırlıkları yapmaktır. Ahmet Cevat Emre'nin hatıralarına göre komisyonun üyelerini doğrudan doğruya Atatürk belirlemiştir. 26 Haziran 1928'de Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan heyette Falih Rıfki (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref gibi milletvekili olan edebiyatçılar, Talim ve Terbiye Dairesi başkan ve üyeleri, Ragıp Hulûsi, Ahmet Cevat (Emre) gibi dil uzmanları bulunmaktaydı (Emre, 1960: 324-325).

O günlerde Atatürk bütün mesaisini alfabe işine ayırıyor ve heyetin üyeleriyle konuyu sık sık görüşüp tartışıyor, yol gösteriyordu. Atatürk'ün inisiyatifıyla beş ayda iş tamamlanmış ve 1 Kasım 1928 tarihinde “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Mustafa Kemal, çok kısa bir zamanda alfabe değişikliğini sağladığı gibi 1 Ocak 1929'daki bir kanunla “Millet Mektep”lerini aç-

rak milletin büyük bir bölümünün kısa zamanda yeni alfabeyi öğrenmesini de sağlamıştır.

Harf İnkılabı'ndan sonra Dil Heyeti çalışmalarına devam etmiş fakat verimli olamamıştır. 1931 Temmuz'unda heyetin ödeneği 1 liraya indirilmiş ve çalışmaları dondurulmuştur. Heyetin kaldırılmayıp bütçeden mahrum bırakılması, Atatürk'ün dil işlerine bir şekilde devam etmek niyetinde olduğunu gösterir. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığının bütçesi TBMM'de görüşülürken bakan bu niyeti şu sözlerle belirtmiştir:

“Dil Encümeni faslında 1 lira yazılmasının sebebi faslın kapanmamasını temindir. Yani dil heyeti, dil encümeni, dil cemiyeti ve sair namlarla her halde böyle bir heyetin, böyle bir cemiyetin lüzumunu hükümet kabul etmiştir.” (Ertop, 1963: 69)

Yeni bir cemiyetin yani Türk Dil Kurumunun kurulması 12 Temmuz 1932'de gerçekleşir. Ankara Halkevi'nde (Tarihî Türk Ocağı binasında) yapılan Birinci Türk Tarih Kongresi 11 Temmuz'da bitmiş, akşam Çankaya Köşkü'nde Atatürk'ün sofrasında toplanılmıştır. Toplantıda Yusuf Akçura, Samih Rifat, Afet (İnan), Sadri Maksudi, Hamit Zübeyr (Koşay) gibi isimler vardır (Sakaoğlu 1994: 22). Kongreyle ilgili konuşmalar ve değerlendirmeler yapılırken Atatürk konuyu dile getirir ve şöyle der: “Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir... Öyle ise, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun.” Cemiyetin başkan ve umumi kâtibini de bizzat Atatürk tespit eder. Başkan Samih Rifat, umumi kâtip Ruşen Eşref olacaktır.” (Ruşen Eşref, 1933: 5-6)

Samih Rifat ertesi gün, 12 Temmuz 1932'de kuruluş dilekçesini ve cemiyetin nizamnamesini Dâhiliye Vekâletine verir. Dilekçede başkan ve umumi kâtip dışında iki üyenin adı daha vardır: Celal Sahir ve Yakup Kadri. Böylece 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti resmen kurulmuş olur. Dilekçede dört kişinin adı vardır ama müteşebbis heyet aslında 13 kişiden oluşmaktadır: Reis: Samih Rifat Bey (Çanakkale Meb'usu), Umumi Kâtip: Ruşen Eşref Bey (Afyonkarahisar Meb'usu), Veznedar: Celâl Sahir Bey (Zonguldak Meb'usu), Aza: Ahmet İhsan Bey (Ordu Meb'usu), Aza: Ahmet Cevat Bey ((Muhit Mecmuası sahibi), Aza: Ali Canip Bey (Maarif Vekâleti Müfettişlerinden), Aza: Hasan Âli Bey (Maarif Vekâleti Müfettişlerinden), Aza: İhsan Bey (Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Reisi), Aza: Ragıp Hulûsi Bey (Eski Dil Encümeni Kolbaşılarından), Aza: Reşat Nuri Bey (Maarif Vekâleti Müfettişlerinden), Aza: Ruşenî Bey, Aza: Saim Ali Bey, Aza: Yakup Kadri Bey (Mardin Meb'usu) (BTDK, 1933: V)

Görüldüğü üzere Kurumun kuruluşu doğrudan doğruya Atatürk'ün talimatıyla olmuştur. Kurucuların çoğu da milletvekili veya Millî Eğitim Bakanlığının üst kadrosundan kişilerdir. Tamamı da ülkenin tanınmış yazarları ve kültür adamlarıdır.

Cemiyetin merkezi Ankara'da, Halkevi binasındadır. Dilekçeye eklenen nizamnamenin birinci maddesine göre Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Gazi Mustafa Kemal'in "yüksek himayeleri" altındadır. Cemiyetin maksadı üçüncü maddede belirtilmiştir: "Türk dilini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmek."

Cemiyetin kuruluşu tamamlandıktan birkaç gün sonra Mustafa Kemal yaz günlerini geçirmek üzere Yalova'ya gider. O günleri anlatan hatıralarında Ruşen Eşref şöyle yazar:

"Ağustos sonlarına doğru Yalova'da ziyaretlerine gittim. Gazi hazretlerini eski, yeni, yerli, yabancı kamuslardan öztürkçe sözler aramakla, filoloji ve lengüistik münasebetleri ortaya koymakla meşgul gördüm. Gezinirken, sofrada iken sık sık hep bunları açıyor, bunları anlatıyor, bunları soruyordu." (1933: 10-11)

Yalova'da iken Mustafa Kemal, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin umumi kâtibi Ruşen Eşref'e eylül ayında bir Türk dili kurultayı toplanması talimatını verir. 26 Eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda Birinci Türk Dili Kurultayı toplanır. Kurultay dokuz gün sürmüş ve 5 Ekim 1932 tarihinde tamamlanmıştır. 26 Eylül'de Kurultay başlamıştır ama Atatürk bütün bildirimleri bir hafta önceden okutmuştur. Umumi kâtipliğe gönderilen tezler, 19 Eylül'den başlayarak bir hafta boyunca her gün saat 14'ten gece yarısına kadar Mustafa Kemal'in huzurunda okunmuş ve müzakere edilmiştir. Tezlerin okunması ve görüşülmesi sırasında Atatürk bazı düzeltme ve eklemeler de yapmıştır.

Böylece bütün bildirimler hakkında önceden bilgi sahibi olan Gazi Mustafa Kemal kurultayı da başından sonuna kadar, dokuz gün boyunca izlemiş, bütün bildiri ve müzakereleri dinlemiştir. Kurultayın başkanı, o zaman Büyük Millet Meclisi reisi olan Kâzım (Karabekir) Paşa'dır. İkinci başkanlardan biri, Maarif Vekili Reşit Galip Bey, diğeri, Çanakkale Mebusu ve Türk Dili Tetkik Cemiyetinin başkanı Samih Rifat Bey'dir.

Kurultay, Dolmabahçe Sarayı'nın 1.000 kişilik muayede (bayramlaşma) salonunda yapılmış ve kurultay kitabında yer alan listeye göre tam 714 delege kurultaya katılmıştır.

Bakanlar ve milletvekilleri yanında devrin hemen hemen bütün edebiyat ve kültür adamları kurultaya delege olarak katılmışlardır. Bir fikir edinilmesi için onlardan bazılarının isimlerini aşağıda veriyorum:

Abdülhak Şinasi (Hisar), Abdülkadir (İnan), Abdullah Battal (Taymas), Afet (İnan), Ağaoğlu Ahmet Bey, Agop Martayan (Dilaçar), Ahmet Cevat (Emre), Ahmet Refik (Altınay), Ali Canip (Yöntem), Ali Ekrem (Bolayır), Avram Galanti, Cafer Seydahmet (Kırimer), Celal Nuri (İleri), Cemil Sena (Ongun), Cenap Şahabettin, Ekrem Reşit (Rey), Elif Naci, Emin Bülent (Serdaroğlu), Esat Mahmut (Karakurt), Etem İzzet (Benice), Fahrettin Kerim (Gökay), Faik Âli (Ozansoy), Falih Rıfki (Atay), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Fazıl Ahmet (Aykaç), Hakkı Tarık (Us), Halim Sabit (Şibay), Halit Fahri (Ozansoy), Hamit Zübeyr (Koşay), Hasan

Âli (Yücel), Hatemi Senih (Sarp), Hıfzı Oğuz (Bekata), Hıfzurrahman Raşit (Öy-men), Hüseyinzade Ali (Turan), Hüseyin Cahit (Yalçın), Hüseyin Rahmi (Gür-pınar), Hüseyin Siret, Hüseyin Suat, İbrahim Alâettin (Gövsa), İbrahim Necmi (Dilmen), İffet Halim (Oruz), İsmail Habip (Sevük), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), İsmail Hikmet (Ertaylan), İzzet Melih (Devrim), Kâzım İsmail (Gürkan), Kâzım Nami (Duru), Kemalettin Kâmi (Kamu), Köprülüzade Fuat, Mahmut Yesari, Mehmet Ali Aynî, Memduh Şevket (Esendal), Muharrem Feyzi (Togay), Mu-nis Faik (Ozansoy), Florinalı Nâzım, Necip Asım (Yazıksız), Necmettin Sadık (Sadak), Hüseyin Nihâl (Atsız), Nurullah Atâ (Ataç), Ömer Rıza (Doğrul), Or-han Seyfi (Orhon), Osman Cemal (Kaygılı), Peyami Safa, Ragıp Hulûsi (Özden), Rauf Yekta, Refik Ahmet (Sevengil), Reşat Ekrem (Koçu), Reşat Nuri (Gün-tekin), Reşat Şemsettin (Sirer), Reşit Galip, Sadettin Nüzhet (Ergun), Samipaşa-zade Sezai, Selâmi İzzet (Sedes), Selim Nüzhet (Gerçek), Şevket Aziz (Kansu), Şükûfe Nihal (Başar), Tahir Nejat (Gencan), Uşşakizade Halid Ziya, Vâlâ Nuret-tin, Velet Çelebi (İzbudak), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Yaşar Nabi (Nayır), Yunus Nadi, Yusuf Akçura, Zakir Kadirî (Ugan).

Bu kadro, Servet-i Fünun'dan, hatta öncesinden başlayarak, Fecr-i Âti ve Millî Edebiyat akımlarının bütün isimlerini ve bütün önemli gazetecileri içine alan bir kadrodur. 1932 yılındaki aydın kadronun neredeyse tamamıdır.

714 kişilik delege kadrosunun içinde 66 kadın, 38 öğrenci de bulunmaktadır. Kadın delegelerin büyük çoğunluğu muallimdir. Öğrenciler çoğunlukla Tıp ve Hukuk Fakültesindedir. Bunların dışında Yüksek Mühendis Mektebi, Fen Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, Mülkiye Mektebi ve Harbiye Mektebi öğrencileri vardır. 38 öğrenciden 2'si de lise öğrencisidir. Millî Türk Talebe Birliği İdare Heyeti azası olan 7 öğrenci de bunlar arasındadır.

Kurultay sadece delegeler tarafından izlenmemiştir. İstanbul'un büyük meydanlarına, Anadolu'nun şehir ve kasabalarının meydanlarına kurulan hoparlörler ile bütün milletin kurultayı izlemesi istenmiştir. Radyonun ve gazetele-rin birinci sayfalarının ilk haberi de dokuz gün boyunca hep kurultaydı; uzun uzun kurultaydaki bildiri ve müzakereler anlatılıyordu. Esasen cumhurbaşka-nı, meclis başkanı, başbakan, bakanlar, milletvekilleri ve tanınmış kültür adamlarının katıldığı böyle bir kurultayın basında önemli bir yer tutmaması da düşünülemezdi.

Kurultayın ana konuları, Türk dilinin eskiliği ve zenginliği, iki büyük dil aile-siyle, Hint-Avrupa ve Sami dil aileleriyle ilişkileri ve Türkçenin gelişmesi idi. Birkaç bildirinin başlığını verirsem konu daha somut olarak anlaşılır:

Samih Rifat: "Türkçenin Sâmi Dillerle Mukayesesi"

Saim Ali (Dilemre): "Türk Filolojisi-Türkçe bir Hint Avrupa Dilidir"

Ahmet Cevat (Emre): "Sumer Dili ile Bizim Dilimizi Fonetik, Morfoloji, Lûgat ve Nahvî Teşekkül Noktalarından Mukayese"

Agop Martayan: “Türk, Sumer, Hint-Avrupa Dilleri Arasındaki Rabitalar”

Abdullah Battal (Taymas): “Türk Dili En Eski ve Zengin Dillerden Biridir”

Faik Âli: “Dili Sadeleştirmek ve Basitleştirmek-Türkçe İmlânın İslahı Lüzumu”

Reşat Nuri: “Türk Dilinin Asrî ve Medenî İhtiyaçları-Istılahlar”

Birinci Türk Dili Kurultayında Atatürk'ün o zamanki düşünce ve niyetine aykırı olan tek bildiri Hüseyin Cahit Yalçın'ın bildirisidir. Hüseyin Cahit'in “Dilimizin Hindu-Avrupaî dillerle münasebetini araştırmak lüzumu – Dil içtimaî bir müessesedir – dilin ecnebî kaidelerden temizlenmesi – Dilimizin bugünkü medeniyet ihtiyaçlarına uydurulması – Dilimizin noksanları ve ihtiyaçları” başlık ve ara başlıklarıyla okuduğu bildiri de diğer bildiriler gibi önceden gönderilmişti.

Dilin tabii gelişmesini savunan bildirisinin metnini gönderen Hüseyin Cahit, Falih Rıfkı'nın tanıklığına göre şu notu da eklemişti: “Eğer Atatürk bu kurul-tayda belli bir maksat elde etmek istiyor da benim yazdıklarım güçlük çıkar-ma mahiyetinde ise yırtınız, atınız.” Atatürk tezden hoşlanmamasına rağmen okunmasına izin vermişti (Atay, 1969: 474).

Hüseyin Cahit Yalçın tezini kurultayın altıncı gününde okumuştur. Tezde di-lin “içtimaî bir müessese”, “tabii bir uzviyet” ve “insan iradesinden müstakil” olduğunu belirttikten sonra yabancı kelimelerin değil yabancı kaidelerin dil-den temizlenmesinin gerektiğini belirtiyor ve şöyle devam ediyor:

“Son yirmi beş sene içinde gittikçe kuvvet bulan sade lisan cereyanı bugün Arapça ve Acemce terkipleri dilimizden söküp götürmüştür denilebilir. Yakın bir zamanda, ecnebi dillere ait kaidelerin tamamen maziye karışacağında şüp-he edilemez. Bunun için bir şey yapmağa da lüzum yoktur. Çünkü zaten kendi-liğinden olmaktadır ve olacaktır.” (BTDK, 1933: 273-274)

Kurultayın en hararetli müzakere ve tartışmaları Hüseyin Cahit'in bu bildirisini üzerine olur. Sırasıyla Hasan Âli (Yücel), Ali Canip (Yöntem), Fazıl Ahmet (Ay-kaç), Dr. Şükrü, Sadri Ethem, Namdar Rahmi Bey söz alıp uzun konuşmalarla Hüseyin Cahit'e cevap verirler. Hüseyin Cahit de her konuşmacıya kısa kısa cevaplar verir. Ancak Hüseyin Cahit'e verilen cevaplar zayıf bulunmuş ve Fa-lih Rıfkı'ya göre Atatürk, “hasta yatağından Samih Rifat'ı kaldırarak kürsüye getirmek zorunda” kalmıştır (Atay, 1969: 474-475). Samih Rifat'ın uzun ko-nuşmasından sonra daha 10 kişi söz almak istemişse de yeterlik oylamasıyla toplantıya akşamın 18.45'inde son verilmiştir. Falih Rıfkı, Hüseyin Cahit'in bildirisini ve ona verilen cevapları değerlendirirken “Kurultayın ilk günü,¹ Hüseyin Cahit'in zaferiyle çalkanmış” sonucuna varır (1969: 475).

Kurultay sonunda bir “Çalışma Programı” hazırlanır ve müzakerelerden sonra “ittifakla” kabul edilir. Program şöyledir:

1 Hüseyin Cahit'in bildirisini altıncı gün okunmuştur. Falih Rıfkı hatıralarını sonradan yazdığı için hafızasında yanlış kalmış olmalı.

“Büyük Gazinin himayesiyle şereflenen Türk Dili Kurultayının günlük müzakerelerini candan dinledik. İlk medeniyeti kuran Türkler olduğu gibi ilk medeniyet (dilin) Türkçe olduğuna da hiç kimsenin şüphesi kalmadı. Dillerin kaynağını araştıran birçok ilim adamları göstermişlerdir ki, Türk dili, Hint-Avrupa dili denilen dillerle Samî denilen dillerin anasıdır. Türk dili asırlardan beri yabancı dillerle karışarak özlüğü, temizliği bozulmuşken bile şark medeniyetinin başlıca anlatış vasıtalarından biri olmuştur.”

“Türk dili yeniden işlenip özlüğüne kavuşturulursa bugün de en ileri sayılan medeniyet dilleri arasında yerini bulacağına şüphe yoktur. En kestirme, en doğru yoldan dileğimize ermek için Devlet, Millet hep birden el birliğiyle çalışmalıdır. Bizim tedbir olarak düşündüklerimizi aşağıda sıralıyoruz. Kurultayın bunları kararlaştırmasını dileriz:”

“1. Türkçenin gerek Sumer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Samî denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.”

“2. Türkçenin tarihî inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.”

“3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lûgati, sonra esas Türk lûgati, ıstılah lûgati, Türk sarfı nahvi tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv, lûgat yapılırken, ıstılah konurken Türkçenin bütün lâhikalarının araştırılmasına, bu lâhikaların ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenmesine ehemmiyet verilmelidir.”

“4. Türkçenin tarihî grameri yazılmalıdır.”

“5. Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lâzım olanları dilimize çevrilmelidir.”

“6. Cemiyet gerek kendisinin gerek dışarda Türk dili işleriyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.”

“7. Memleket gazetelerinde dil işlerine hususî yer verilmelidir.” (BTDK 1933: 455-456)

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Merkez Heyeti azaları da Kâzım Karabekir Paşa tarafından tek tek oya sunularak kurultay sonunda belirlenir. Buna göre seçilen üyeler şunlardır:

Reis: Samih Rifat

Umumi Kâtip: Ruşen Eşref (Ünaydın)

Muhasebeci: Besim Atalay

Üyeler: Celâl Sahir (Erozan), Ahmet Cevat (Emre), Ragıp Hulûsi (Özden), Hamit Zübeyr (Koşay), Hasan Âli (Yücel), İbrahim Necmi (Dilmen) (BTDK, 1933: 466)

Birinci Türk Dili Kurultayı, serbest müzakereleri ve kararların oylama yoluyla alınmasıyla son derece “demokrat” bir tutum içinde cereyan etmiştir. Kurultay zabıtları baştan sona kadar okunduğu zaman bu “demokratik” hava ra-

hatlıkla görülebilir. Ancak yine de kurultaya Atatürk'ün düşünceleri ve onun "millî duyarlığı" hâkimdir. Samih Rifat'ın kurultayı açış ve kapanış konuşmalarındaki şu sözleri bunu gösterir:

"Milliyet şuurunun insanlıkla muasır bir tarihten bugüne kadar her türlü tafsilâtiyle ihata edildiğini biz Büyük Gazinin birer birer meydana çıkan yüksek teşebbüsleriyle öğrendik."

"Adını taşıyacak devrin ilk başında, O, kendisi girecektir. Sakaryada, Dumlupınarda olduğu gibi şapkada da, harfta da, tarihte de, dilde de baş O olmuştur... Bu abidelerin ustabaşısı yalnız Odur. Bu program da Odur. Bu program Mustafa Kemal'in bu meseleyi nasıl düşündüğünün grafiğinden başka nedir?" (BTDK, 1933: 3, 471)

Samih Rifat'ın kapanıştaki şu sözü Kurultayın Cumhuriyet tarihindeki yerini veciz bir şekilde anlatır:

"Dil inkılâbı on gündür hayatın cereyanına karışmıştır. Bugün bu inkılâp memleketin ruhu üstüne işlenmiş bir gaye, bir ihtiyaçtır." (BTDK, 1933: 468)

Kurultay yukarıdaki çalışma programını kabul etmiştir ama anlaşıldığına göre acele kaleme alınan bu program cemiyetin İdare Heyeti üyelerini tatmin etmemiş ve ilk toplantılarında daha ayrıntılı bir çalışma programı hazırlamışlardır. Şüphesiz Atatürk'ün de görüşlerinin alındığı 17 Ekim 1932'de hazırlanan bu program şöyledir:

"1. Türk dilini millî kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası hâline getirmek, Türkçeyi muasır medeniyetimizin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılayacak bir mükemmeliyete erdirmek."

"2. Bunun için bugün yazı dilinde Türkçeye yabancı kalmış unsurları atmak, halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile münevverler arasında birbirinden mâhiyetçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak, temel unsurları öztürkçe olan bir dil meydana getirmek."

"3. Bu işi başarmak üzere:

a) Yazılı vesikaları, halkta yaşayan dil unsurlarını araştırarak geniş derleme ile büyük bir Türk lûgati yapmak; bundan başka Türk lehçelerini içine alacak bir Türk lûgati meydana getirmek, dilimizin yapısını, tâbi olduğu teşekkül kanunlarını meydana çıkarmak;"

b) Garp dillerinin hiçbirinden aşağı olmamak üzere, onlardaki yüksek mefhumları anlatacak keskinliği, açıklığı haiz olmak üzere ilim dilimizin belke miği olan ıstılahları tesbit etmek;

c) Bütün bunları yaparken en güzel, en ahenkli Türkçeye bağlı kalmak düsturunun asla gözden uzak tutmamak." (Korkmaz, 1963: 56)

Çalışma programında belirtilen hedeflere ulaşmak üzere hemen faaliyete geçilir. Faaliyet bütün devleti ve milleti içine alır. Talimat Atatürk'tendir. 1 Kasım 1932'deki meclisi açış konuşmasında şöyle der:

“Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın, dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.” (SD, 1946: 35)

Atatürk'ün isteği üzerine tam bir seferberlik başlamıştır. Önce bir hükûmet kararnamesi çıkmıştır. 21 Kasım 1932 tarih ve 13507 sayılı kararnameye göre bir “söz derleme talimatnamesi” yürürlüğe girer. Talimatnameye göre her ilde bir “derleme heyeti”, her ilçede bir “derleme şubesi” kurulur. Her okul da bir “derleme ocağı”dır. İl ve ilçelerdeki en yüksek mülki ve askerî erkân bu heyet ve şubelerin başkanları ve üyeleridir. Valiler, kaymakamlar, bölgedeki en yüksek rütbeli subaylar, maarif müdürleri ve okulların müdürleri.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından bir *Söz Derleme Kılavuzu* hazırlanmıştır. Bütün heyetler, şubeler ve bunların üyeleri, özellikle öğretmenler bu kılavuzu esas alarak “İstanbul Türkçesinde bulunmayan” kelimeleri derlemeye başlarlar. Türk Dili Tetkik Cemiyetine gönderilen fişlerin adedi Haziran ortalarında yüz bini aşmıştır (*Söz Derleme Kılavuzu*, 1933: 34).

Seferberlik derleme faaliyetiyle sınırlı kalmaz. 12 Mart 1933'te “Dil Anketi” başlar. Radyo ve gazeteler her gün yabancı asıllılardan oluşan 15 kelimelik bir liste yayımlar ve bunlara halkın öz Türkçe karşılıklar bulması istenir. 3,5 ay süren anket sonunda cemiyet merkezine binlerce karşılık gelir.

Üçüncü bir faaliyet eski eser ve sözlüklerin taranması ve bunlardaki öz Türkçe sözlerin çıkarılmasıdır.

Atatürk'ün de yakından ilgilendiği bu faaliyetler sonunda 1933 yılında *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları-Tarama Dergisi* çıkarılmaya başlanır. Derginin birinci cildi 1934'te tamamlanmıştır. Bu ciltte 8.000 kadar kelimeye 25.000 kadar öz Türkçe karşılık vardır. Öz Türkçe karşılıkların yazarlar tarafından kullanılması istenir. Bazı yazarlar da buna uyar. Ancak *Tarama Dergisi*'nde bir yabancı asıllı kelimeye karşılık 5-10 öz Türkçe kelime vardır. Yazarlar farklı karşılıkları tercih ettikleri için ortaya bir karışıklık çıkar. Mesela “kalem” kelimesi için bir yazar “kamuş”, başka bir yazar “yazgaç”, başka bir yazar “çizgiç” sözünü kullanırken bir diğer yazar “yuvuş” sözünü kullanıyordu. Bu tutumun büyük bir karışıklığa yol açtığı muhakkaktır.

Bu arada 1933 yılında Türk-Sovyet bilim ilişkilerini geliştirmek üzere Sovyetler Birliği'nin iki tanınmış dilcisi, Nikolay Ya. Marr ve Aleksandr Samoyloviç Türkiye'ye davet edilir (Samoyloviç 2019: 88). Bunlardan Samoyloviç 1934'te toplanacak olan İkinci Türk Dili Kurultayına da katılacak ve *Kutadgu Bilig*'in Taşkent nüshasının bir fotokopisini kuruma armağan edecektir.

Bütün bu faaliyet ve yayınlar sürerken 18-23 Ağustos 1934 tarihlerinde yine Dolmabahçe Sarayı'nda İkinci Türk Dili Kurultayı toplanır. Bu kurultayın da başkanı TBMM başkanıdır. Ancak o tarihteki meclis başkanı Kâzım (Özalp) Bey'dir. Birinci kurultayda olduğu gibi bu kurultayda da Atatürk bütün bildirileri ve müzakereleri takip etmiştir. Pek çok delegenin yer aldığı kurultayda Ahmet Cevat (Emre), Saim Ali (Dilemre), Ahmet (Caferoğlu), Naim Hâzım (Onat), Yusuf Ziya (Özer), Reşid Rahmeti (Arat), Şevket Aziz (Kansu), Meşçaninov, Friedrich Carl Giese, Agop Martayan, Hakkı Nezihî, Salih Murat (Uzdilek), Aleksandr Samoyloviç, Korg. Ali Fuat (Erden) gibi yerli ve yabancı bilim adamları bildiriler sundular. Atatürk bunların tamamını dikkatle takip etti.

İkinci kurultayın başlıca konuları “Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri, Türk dilinin tarihî akışı ve filolojisi, dil inkılâbının manası ve hedefleri”dir (Samoyloviç, 2019: 92).

Kurultay sonunda cemiyetin adı Türkçeleştirilir: Türk Dili Araştırmaları Kurumu.

*Tarama Dergisi'*ndeki öz Türkçe karşılıkların yarattığı karışıklık ikinci kurultayda da söz konusu olmuş ve bir “karşılıklar kılavuzu” hazırlanmasına karar verilmiştir. Falih Rıfkı Atay'ın hatıralarına göre Atatürk de bu karışıklıktan şikâyetçidir:

“Bir akşam Atatürk, sofraya bittikten sonra, benim, yanı başındaki iskemleye oturmamı emretti. ‘-Dili bir çıkmaza saptamışsınız’ dedi. Sonra: ‘Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama ben de işi başkalarına bırakmam. Çıkmazdan biz kurtaracağız.’ dedi.” (Atay, 1969: 477)

Falih Rıfkı'nın naklettiği bu konuşma 1934 yılının Aralık ayında olmuştur. Mealen aktarılan bu konuşma doğru olmalıdır çünkü bir süre sonra karşılıklar kılavuzu hazırlamak üzere bir komisyon kurulmuştur. Yeni komisyonun dikkat çekici yanı, Türk Dil Kurumu Merkez Heyeti üyelerinin dışında isimlerden meydana gelmiş olmasıdır: Falih Rıfkı Atay, Saffet Arıkan, Hasan Âli Yücel, Necmettin Sadak, Celâl Esat, Fuat Köprülü, Reşat Nuri ve Ali Muzaffer Bey. Atatürk'ün isteğiyle komisyona daha sonra Yusuf Ziya Özer ve Naim Hâzım Onat da katıldı.

Komisyon, yabancı asıllı bir kelimenin Türkçesi varsa onu atıyor, Türkçesi olmayan yabancı asıllı kelimeleri bırakıyordu. Uzun görüşme ve tartışmalardan sonra hazırlanan kelimeler gazetelerde yayımlandı ve okuyuculardan da görüşler alındı (Atay, 1969: 478-479).

Böylece 1935 yılında iki kılavuz çıkarıldı: *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*.

1935 yılı sonlarında Güneş-Dil Teorisi dönemine geçilir. Agop Dilâçar teorisinin başlangıcını şu cümlelerle anlatır:

“Güneş-Dil Teorisinin ortaya konmasında rol oynayan önemli eserlerden biri, şüphesiz, Viyana Üniversitesinde Doğu Filolojisi doktorası yapmış olan Hermann F. Kvergić’in (doğ. 1895), 1935 yılı Ocak ayında Viyana’da hazırlayıp Atatürk’e göndermiş olduğu ‘Türk Dillerindeki Bazı Öğelerin Psikolojisi’ (La Psychologie de quelques éléments des langues turques) adlı yazısıdır. Atatürk 1935 yılının şubat-ağustos aylarında bu yazı ile yakından ilgilenmiş ve onu incelemiştir... Dr. Kvegić’in 41 daktilo sayfası tutan yazısı 35 bölüme ayrılmıştır. Eserin hiçbir yerinde güneşten söz edilmemişse de, Güneş-Dil Teorisinin bazı temel kavramlarına burada rastlanabilir. Zaten bu teorinin esaslarını anlatan *Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili* (Ankara, 1935) adlı eserde (s. 7), Dr. Kvergić’in yazısı hakkında şöyle denmektedir: ‘Bu sırada Dr. Phil. Orient. H. F. Kvergitch’in Psychologie de quelques éléments des langues turques adlı basılmamış kıymetli eserini okuduk. Türk dilindeki süfiklerin gösterici mânalarını bulmak için Dr. Kvergitch’in bu nazariyesini Türk Dil Kurumunun ekler hakkındaki geniş ve çok misalli çalışmaları sayesinde anlayabildik ve istifade ettik.’” (Dilâçar, 1963: 46)

Güneş-Dil Teorisi, 1935 sonlarında yayımlanan *Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili* adlı eserle ilan edilir. Zeynep Korkmaz’ın “Atatürk tarafından not olarak hazırlanmış olan” dediği (1963: 66) bu eser aslında büyük ölçüde Atatürk tarafından hazırlanmıştır. Dolayısıyla teori doğrudan doğruya Atatürk’ün icadıdır. Bu, Dilâçar’ın yukarıya aldığımız alıntısındaki ifadelerden de açıkça anlaşılmaktadır.

Güneş-Dil Teorisini çok kısa olarak şöyle özetleyebiliriz:

“İlk insanlar için en üstün varlık güneştir. Dolayısıyla dilin doğuşunun ilk âmil de güneştir. Güneş; ışıktır, aydınlıktır, parlaktır; ısıdır, ateştir; büyüklük ve kudrettir; hareket ve sürekliliktir. Bütün bu yüksek kavramlar insan zihninde güneş vasıtasıyla belirmiştir. İnsanın kullandığı ilk kelime güneşe verdiği isimdir. Ancak bu isim, güneşin taşıdığı bütün bu kavramları ve bunlardan çıkan bütün maddî ve manevî kavramları ifade etmiştir. Bu kelime, insan hançeresinin en kolay bir şekilde çıkarabileceği ‘ağ’ kelimesidir. Dilin bütün kök kelimeleri de bu köke dayanır. Daha sonra hançerenin gelişmesi ile insan ‘oğ, uğ, eğ...’ gibi kelime köklerini de telâffuz edebilmeye başlamış, ünlüler gibi ünsüzler de çeşitlenerek diğer kök kelimeler doğmuştur. Teoriye göre bütün bu ilk kökler Türkler tarafından yaratılmıştır. Çünkü tarih, medeniyetin bütün dünyaya Orta Asya’da yaşayan brakisefal Türkler tarafından yayıldığını göstermektedir. İkinci olarak, gerek Hint Avrupa dillerinde, gerek Sâmî dillerinde etimolojik izahı yapılamayan kelimeler, Türkçe ile izah edilebilmektedir. İşte biri tarihî, diğeri lengüistik olan bu iki sebep açıkça gösteriyor ki, ilk kelimeleri çıkaran insanlar Türklerdir. Güneş-Dil Teorisi böylece bir etimoloji usûlü olarak geliştirilmiş ve bütün yabancı asıllı kelimelerin köklerinin Türk-

çe olduğunu ispata yarayan bir sistem hâline getirilmiştir.” (Ercilasun, 1993: 205-206).²

24-31 Ağustos 1936 tarihlerinde yine Dolmabahçe Sarayı’nda toplanan Üçüncü Türk Dil Kurultayının ana konusu da Güneş-Dil Teorisi’dir. Kurultaydan sonra yayımlanan zabıtlar kitabında bu husus açıkça belirtilmiştir: “Bu kurultayın mihveri, Türk dehasının lengüistik dünyası önüne koyduğu yepyeni bir dilcilik ekolü yani ‘Güneş-Dil Teorisi’ olmuştur.” (ÜTDK, 1937: III)

1098 delegenin katıldığı üçüncü kurultay da öncekiler gibi Atatürk’ün himayesinde ve gözetiminde gerçekleştirilmiştir. Atatürk günler önce Dolmabahçe Sarayı’na yerleşerek tezleri incelemiş, gerek gördüğü yerlerde düzeltmeler yapmış veya notlar koymuştur. Dolmabahçe Sarayı’ndaki kurultay öncesi çalışmaların havasını göstermek üzere, daha sonra Türk dili profesörü olacak olan Vecihe Hatipoğlu’nun anılarından bir parçaya göz atabiliriz:

“1936 yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi birinci sınıf öğrencisi bulunduğum sıralarda, İstanbul’da toplanacak, Üçüncü Türk Dili Kurultayına, bütün Türk dili öğrencileri gibi ben de çağırılmışım.”

“Türk Dil Kurumu’nun o zamanki yetkilileri aynı zamanda, Fakültenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde de öğretim üyeliği görevi almışlardı; bu suretle bana ve bir arkadaşıma, Kurultayda okunmak üzere birer tez konusu verdiler. Ben Atatürk’ün soyadındaki ‘ata’ sözünü inceleyip hazırlıyacaktım.”

“O zamanlar, Türk Dil Kurumu, yaz aylarında, İstanbul’da, Dolmabahçe Sarayı’nda, Atatürk’ün yakınında çalışmalarını yürütürdü. Bizler de oradaydık.”

“16-17 Ağustos gecesi, Dolmabahçe Sarayı’nın ikinci katında, denize bakan ön salonlarından birinde, üç sınıf arkadaşımınla birlikte, büyük, uzun, yeşil masa üstündeki sözlükleri karıştırıyor, tezimizi hazırlamağa çalışıyorduk.”

“Saat 17’ye doğru ‘Atatürk geliyor’ dediler, hepimiz ayağa fırladık, kapıya yönelidik, Atatürk önde olmak üzere, birçok devlet adamı, yazarlar, dilciler salona doldu.” (1963: 141)

Üçüncü Türk Dil Kurultayının başkanı Kültür Bakanı³ Saffet Arıkan, başkan yardımcıları Afet İnan ile TBMM başkan yardımcısı Nuri Conker’dir.

Kurultayda 15 yabancı bilgin bildiri sunmuştur. Bunlardan bazılarının adlarını veriyorum: Alesio Bombaci, Sir Denison Ross, Jean Deny, Gyula Németh, Ananiasz Zajaczkowski.

Kurultaya katılan dönemin önemli kültür adamlarından bazılarının adlarını verirsem atmosfer daha iyi anlaşılır:

2 Güneş-Dil Teorisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet B. Ercilasun, “Güneş - Dil Teorisi”, *Dilde Birlik*, s. 249-262.

3 O tarihte Kültür Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı demekti.

Abdülhak Hâmid Tarhan, Ahmet İhsan Tokgöz, Aka Gündüz, Ali Canip Yöntem, Arif Nihat Asya, Süheyl Ünver, Behçet Kemal Çağlar, Celal Bayar, Enver Behnan Şapolyo, Fahrettin Kerim Gökay, Falih Rıfki Atay, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fuat Köprülü, Halit Fahri Ozansoy, Hasan Âli Yücel, Hıfzı Oğuz Bekata, Hikmet Bayur, Hüseyin Namık Orkun, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İsmail Hami Danişmend, Mehmet Emin Yurdakul, Mükrimin Halil Yinanç, Nahit Sırrı Örik, Nurullah Ataç, Refik Ahmet Sevengil, Reşat Nuri Güntekin, Reşit Saffet Atabinnen, Saadettin Nüzhet Ergun, Şemsettin Günaltay, Şevket Aziz Kansu, Tahsin Banguoğlu, Veled Çelebi İzbudak, Yunus Nadi.

Abdullah Battal Taymas, Abdülkadir İnan, Ahmet Caferoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Turan, Hamit Zübeyr Koşay, Mehmet Sadık Aran, Sadri Maksudi Arsal, Şefika Gaspıralı gibi, Türk dünyasından gelip Türkiye'ye yerleşmiş bulunan aydınlar da kurultayın delegeleri arasındadır.⁴

Üçüncü Türk Dil Kurultayında yeni bir tüzük de kabul edilmiş ve yeni tüzüğün birinci maddesine göre 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyetinin adı "Türk Dil Kurumu" olmuştur. Yeni tüzüğün önemli maddelerinden biri de beşinci maddedir. Bu maddeye göre "Türkiye Kültür Bakanı, Türk Dil Kurumunun Başkanıdır." (ÜTDK, 1937: 485) O tarihteki "Kültür Bakanı" "Millî Eğitim Bakanı" demektir ve Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle yapılan olağanüstü kurultaya kadar kurum başkanı Millî Eğitim Bakanı olmaya devam edecektir.

Kurultay sonunda yapılan oylamayla Türk Dil Kurumunun yeni Merkez Heyeti aşağıdaki şekilde teşekkül etmiştir:

Başkan: Saffet Arıkan (yeni tüzüğe göre)

Genel Sekreter: İbrahim Necmi Dilmen

Sayman: Besim Atalay

Üyeler: Ahmet Cevat Emre, Ali Canip Yöntem, Hasan Reşit Tankut, İsmail Müştak Mayakon, Naim Onat, Refet Ülgen.

Üçüncü Kurultayın ana konusu Güneş-Dil Teorisi olduğu gibi, kabul edilen çalışma programına göre de teori üzerindeki çalışma ve yayınlar devam edecektir. Programın 7/1. maddesi şöyledir: "Güneş-Dil Teorisi üzerine Fakülte dersleri, konferanslar, her türlü orijinal etütler, hem Türkçe hem de ecnebî dillerde olarak hazırlanıp bastırılacaktır." (ÜTDK, 1937: 498)

Güneş-Dil Teorisi'nin amaçlarından birisi, yabancı sanılarak atılmak istenen kelimelerin atılmaktan kurtarılmasıdır. Bunu üçüncü kurultayda, o zamanki Türk Dil Kurumunun genel sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, 1934-1936 yılları çalışma raporunu okurken şöyle ifade eder:

4 Üçüncü Türk Dil Kurultayı hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bk. Ahmet B. Ercilasun, "Üçüncü Türk Dili Kurultayı (1936) ve Değerlendirilmesi", *Makaleler 1*, s. 294-301.

“Güneş-Dil Teorisi, şimdiye kadar dilimize yabancı sanılan dillerdeki varlıkların Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle amelî sahadaki dil çalışmalarımıza da büyük bir genişlik ve kolaylık vermiştir. Halkın bildiği, manasını anladığı kelimelerin yabancı dilden geliyor sanılarak feda edilmesi zarureti bu teoriyle ortadan kalkmış bulunuyor.” (ÜTDK, 1937: 12)

1932’den beri Türkçeden atılmak istenen yabancı asıllı kelimelerin aslında Türkçe olduğunu ispatlamak amacıyla Güneş-Dil Teorisi’ni bir analiz metodu olarak kullanan en önemli isim Atatürk’tür.

2-21 Kasım 1935 tarihlerinde *Ulus* gazetesinde Atatürk “Dil Yazıları” başlığı altında uzun yazılar kaleme almıştır. Yazılar her gün gazetenin birinci sayfasının yarısını kaplayacak şekilde başlıyor, arka sayfalarda devam ediyordu. Yazılar imzasızdı ama Atatürk, o günlerde İsviçre’de bulunan Afet İnan’a yazdığı bir mektupta “...şimdiye kadar teorinin tatbikatı olmak üzere Ulus’a yazdığım yazıların da kupürlerini toplu olarak gönderiyorum.” diyordu. Esasen dönemin yarı resmî gazetesi olan *Ulus*’ta teoriyi ilk sayfanın yarısını kaplayacak şekilde çıkan, ertesi gün de dönemin başlıca gazetelerinde aynen verilen bu imzasız yazıların Atatürk’ten başkası tarafından yazılmış olması düşünülemez.

Günlere göre yazıların bazılarının alt başlıkları şöyle:

2 Kasım: Millet, ulus.

3 Kasım: Devir, zaman, devre, daire.

8 Kasım: Hak, hakikat.

15 Kasım: Her, eğer, gerçi.

19 Kasım: Allah, ilâh, ilâhe.

21 Kasım: Tanrı, rab, tan, tanyeri, yarab, yarabbi.⁵

Yazılarda Güneş-Dil Teorisi’nin bir “analiz metodu” olarak geliştirilen etimoloji usulüyle yukarıdaki kelimelerin Türk kökenli olduğu ispat edilmeye çalışılıyordu.

Mesela “ehemiyet, mühim” kelimelerini ele alan 5 Kasım tarihli yazıdaki bir alt başlıkta şöyle yazıyordu:

“Türk dilinin etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından çözümlenme metodu bu sözleri Türkçe gösteriyor.”

“Sabah” kelimesini ele alan 18 Kasım tarihli yazının sonunda ise şöyle bir “ih-tar” vardı:

“Güneşin ışıklarına beşik olan bizim (sabah)ımızın ince, temiz, lojik, asîl manası görülüyor. Bizim senelerdenberi Türk (sabah)ını, kendi dil hazinemizden matrut bir şekilde bırakışımız, dikkate değer bir noktadır.”

⁵ Kelimelerin tamamını ve konunun ayrıntılarını görmek için bk. Ahmet B. Ercilasun, “Atatürk’ün Kaleminden Çıkan Yazılar”, *Türk Dili*, S 512 (Ağustos 1994), s. 85-91.

“Acaba (sabah)ın büyük kusuru mu oldu? Bunu bilmiyoruz. Öyle de olsa artık Türk Dil inkılâbı şerefine onun affolunarak yabancılık isnadından kurtarılması gerektir, sanırız.”

Atatürk’ün Güneş-Dil Teorisi’yle ve bu yazılarıyla, halkın diline girmiş yabancı asıllı kelimeleri öz Türkçeleştirmekten vazgeçtiği anlaşılıyor. Ancak Atatürk bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesi işinden hiç vazgeçmemiştir. Onun 1937 yılında bir geometri kitabı yazacak kadar bu konuya önem verdiğini biliyoruz. “Üçgen, dörtgen, ikizkenar, eşkenar, artı, eksi, çarpı, alan, aç” gibi geometri terimleri Atatürk’ün armağanıdır.

1 Kasım 1938 tarihinde TBMM’yi açış konuşmasında da terimler konusunda yapılan işlerden duyduğu memnuniyeti ifade eder:

“Dil Kurumu en güzel ve en feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır.”

“Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim.” (Ertop, 1963: 95)

Türk Dil Kurumunun Atatürk’ün sağlığında yapılmış bulunan üç dil kurultayını Atatürk’ün nasıl izlediğini ve kurultayların bütün halk tarafından izlenilmesine çalıştığını gördük. Tabii ki Atatürk’ün Kurumla ilgisi kurultaylarla sınırlı kalmamıştır. Kurumu doğrudan o kurduğu gibi Kurumun ilk yıllardaki harcamaları da onun talimatıyla hep hükümet tarafından karşılanmıştır. Nihayet Atatürk, mirasını da Türk Tarih Kurumu ile birlikte Türk Dil Kurumuna bırakmıştır. İş Bankası sermayesinin % 28’ini oluşturan bu maddi mirasın nelerini kurumlar kullanmaktadır ve kullanılmalıdır.

Kurultaylar dışında da Atatürk Türk Dil Kurumunun genel merkez üyeleriyle sık sık görüşmüş, dil çalışmaları hakkında bilgi almış ve yapılmasını istediği dil işlerini onlara iletmıştır. Bu işler arasında Atatürk’ün talimatıyla Türkçeye çevrilen önemli sözlüklerin bir bölümü basılmış, basılmayanlar ise bugün TDK Kütüphanesindeki dosyalarda durmaktadır.

Atatürk, dernek olarak kurdurduğu Türk Dil ve Türk Tarih Kurumlarının ileriki yıllarda akademi hâline gelmesini de istiyordu. Bu isteğini 1936 yılındaki bir konuşmasında dil ve tarih kurumlarından söz ederken şöyle ifade etmiştir:

“Bu ulusal kurumların az zaman içinde, ulusal akademiler hâlini almasını temenni ederim. Bunun için çalışkan tarih ve dil âlimlerimizin, dünya ilim âlemince tanınacak orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim.” (ASD, 1945: 373)

Tarih ve Dil Kurumu çalışmaları sırasında devamlı Atatürk’ün yanında bulunan Afet İnan da bu hususu hatıralarında belirtir: “Atatürk, Türk Tarih ve Dil Kurumlarının istikbalini akademi olmakta görürdü.” (Afet İnan, 1950: 182)

İşte Türk Dil Kurumu son yıllardaki akademik faaliyet ve yayınlarıyla Atatürk'ün akademi arzusuna uygun çalışmalar yapıyor.

Kaynaklar

- Afet İnan, A., *Atatürk'ten Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1950.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I* (ASD), İstanbul 1945.
- Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969.
- Birinci Türk Dili Kurultayı* (BTDK)-*Tezler-Müzakere Zabıtları*, T.C. Maarif Vekâleti Yay., İstanbul 1933.
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I* (SD), Ankara 1946.
- Dilâçar, A., "Atatürk ve Türkçe", *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963.
- Emre, Ahmet Cevat, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960.
- Ercilasun, Ahmet B., "Atatürk ve Dil", *Dilde Birlik*, Ecdâd Yayınları, Ankara 1993.
- Ertop, Konur, "Atatürk Devriminde Türk Dili", *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963.
- Hatiboğlu, Vecihe, "Atatürk'ten Üç Anı", *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963.
- Korkmaz, Zeynep, *Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, DTCF Yay., Ankara 1963.
- Ruşen Eşref, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar*, Ankara 1933.
- Sakaoğlu, Saim, "Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1991*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Samoyloviç, Aleksandr Nikolayeviç, "Türkiye'de İkinci Dil Kurultayı ve Sovyet-Türk Bilim İlişkileri", *Türk Dili*, Mart 2019.
- Söz Derleme Kılavuzu*, Ankara 1933.
- Üçüncü Türk Dil Kurultayı-1936* (ÜTDK), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1937.